

ФОРМУВАННЯ ОДНОПАРТІЙНОСТІ В УКРАЇНІ У 20-х рр. ХХ ст. (на прикладі Поділля)

На початку 20-х років об'єктом масових незаконних репресій стали представники різних політичних партій і рухів, які діяли в той час в Україні. Ствердження більшовицькою партією своєї керівної ролі в Радах супроводжувалось жорстоким придушенням її політичних противників. Марксизм, як теорія і ідеологія правлячої партії, посідав провідне становище. В той час, як інші течії громадської думки – буржуазні і дрібнобуржуазні, поставлені поза законом.

На небезпеку “політичної самоізоляції” більшовицької партії, крім її окремих видатних діячів, вказував в листопаді 1921 р. у своєму відкритому листі голові Раднаркому УСРР Х.Раковському видатний політичний і громадський діяч, академік Михайло Грушевський. Коментуючи його, Р.Піріг обгрунтовано зауважує, що головний пафос цього звернення полягав у спробі переконати керівництво УСРР в тому, що воно припускається фатальної помилки, стверджуючи однопартійну диктатуру.

М.Грушевський наголошував на небезпеці для партії, яка “зависно підтримуючи свою монополію власті і кормлення”, пильнує, щоб все проходило через її руки, малої відомчий штампель і номер. Все це, – вважав М.Грушевський, – гальмує будь-який громадський почин, підтримує опозицію щодо вищого урядового і партійного апарату, живих соціалістичних, радянських творчих сил України і “полишає партію в її ізольованій, відірваній позиції в ролі російської експозитури, яка не рішається відокремитись і стати на власні ноги”.

Вихід з такого становища М.Грушевський вбачав у відмові від “партійної виключності”, у широму і чесному порозумінні з такими соціалістичними партіями, як УКП, УПСР та ін. “Треба поділитися з ними властю, працею і відповідальністю, щоб піднести кредит Радянської Соціалістичної України”, – писав М.Грушевський.¹

На жаль, ці та інші досить аргументовані думки та пропозиції не знайшли свого практичного втілення в політиці правлячої партії, яка продовжувала, як і раніше, докорінно винищувати будь-які паростки інакомудства. Більше того, вище політичне керівництво, місцеві партійні та радянські органи спрямовували та координували репресивні заходи щодо політичних противників. Постійно співпрацювали у даному напрямку

Всеросійські та Всеукраїнські спецслужби. Причому останні рік-у-рік все більше підпорядковувались Москві. Скоординованість дій Всеросійської та Всеукраїнської надзвичайних комісій простежується в проведенні масових операцій по вилученню анархістів.

Особливо інтенсивно репресії велись проти меншовиків. Навіть побіжний перегляд розглянутих справ, свідчить про те, що в жорна репресій потрапили особи, які в більшості своїй втратили будь-який зв'язок з меншовицькою партією. В ході операції по ліквідації меншовицьких організацій, яка проходила в травні 1923 р. і охопила близько 30 міст, в тому числі України, було заарештовано понад 3 тис. чоловік.²

У Києві в травні 1921 р. відбувся показовий процес над керівниками Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Не зважаючи на те, що підсудні категорично відкидали висунуті проти них звинувачення, Всеукраїнський Верховний революційний трибунал засудив ряд з них до тривалих термінів ув'язнення. Ретельно готувалися і масові операції проти есерів безпосередньо на місцях. Так, органи ДПУ Одеської губернії взяли на облік найбільш активних діячів одеського обласного комітету партії есерів, який об'єднував соціалістів – революціонерів Одеської, Подільської і Миколаївської губерній. До “чорних” списків були занесені і численні прибічники цієї партії на Поділлі і півдні України.

Операція проти лівих і правих есерів на Поділлі і півдні України планомірно здійснювалась в 1922-1923 роках. Особливо масового характеру вона набрала в квітні 1923 р., коли передбачалося заарештувати близько 300 лівих і правих есерів, а також їх симпатиків. Очевидно безглуздя цієї акції було добре зрозумілим і органам ДПУ України, оскільки після всебічного обговорення було видано 150 ордерів на арешт т.б. у двічі менше, ніж планувалось.³

В контексті розгорнутої більшовиками боротьби за монополію влади, політичну та ідейну одноманітність, слід також розглядати заходи ЦК КП(б)У, органів ДПУ УСРР проти єврейських соціалістичних партій і рухів.

Взявши курс на боротьбу з сіонізмом, органи політичного керівництва і ДПУ викоринювали не лише політичні, але й численні єврейські культурницькі, спортивні організації.

Наприклад, в 1922-1923 роках на Поділлі були ліквідовані спортивні клуби "Маккабі", що існували практично в усіх населених пунктах губернії. В зв'язку з згадуваними акціями до відповідальності було притягнуто близько 60 організаторів і активних членів єврейських спортивних клубів Поділля.⁴

Чимало зусиль доклали партійні та каральні органи України для компрометації Української комуністичної партії, яка по цілому ряду питань близько стояла до КП(б)У. Так, рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 22 серпня 1924 р., зокрема, агітпропу ЦК КП(б)У доручалося скласти і розіслати на місця спеціальний циркуляр "Про контрреволюційну діяльність укапів". Губернські партійні комітети зобов'язувались вести нагляд "за укапами, не допускаючи їх виступів". Характерно, що в проекті постанови губкомам КП(б)У дозволялось "в разі потреби вживати необхідні репресивні заходи аж до арештів".

Розглядаючи УКП як "центр всіх антирадянських сил", який підживлює "петлюрівсько-шовіністичні настрої", ЦК

КП(б)У закликав боротися з "укапами", застосовуючи самі різноманітні заходи – від галасливих кампаній в пресі до відкритого залякування рядових членів та симпатиків цієї партії. Так, на засіданні політбюро ЦК КП(б)У 28 листопада 1924 р. В.Балицький запропонував "полякати" робітників, що підтримували УКП, спочатку заарештувавши їх, а після "проведеної роботи" звільнити під розписку.⁵ Отже, в цілому, в першій половині 20-х років органами Держполітуправління України під керівництвом ЦК КП(б)У був проведений цілий ряд заходів, спрямованих на усунення з політичної арени партій і рухів, які діяли в Україні. Причому, не лише тих, які стояли в безпосередній опозиції до більшовиків. Це дало змогу політбюро ЦК КП(б)У в листопаді 1924 р. прийняти запропоновану О.Медведєвим резолюцію, в якій високо оцінювалась діяльність ДПУ "по ліквідації сіоністських, меншовицьких, есерівських груп", що дозволило "практично паралізувати їх роботу".⁶

Віктор Жезицький

1. Виклад подано за: Пиріг Р.Я., М.С.Грушевський: між історією і політикою (1924-1934) // Укр. іст. журн. – 1991. – №4. – С.62-63
2. Мельгунов С.П. Красный террор в России. 1918-1923, 1990. – С.168
3. Державний архів Одеської області. Ф.3, оп.1, стр.390. – Арк. 63

4. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.-1822, оп.6, стр.11. – Арх.4
5. Центральний державний архів Громадських об'єднань України. – Ф.1, оп.1, – Арк. 144, 144 дв.
6. Там само. – Арк. 136-137

ПОДІЛЬСЬКЕ СЕЛЯНСТВО У 1921 РОЦІ

Варто наголосити, що серед чинників, котрі спричинили масові виступи подільських селян 1920-1921 років було продовольче питання. Голод викликаний посухою в Поволжі, вимагав у влади всілякими шляхами покращити продовольче забезпечення. У цій ситуації на Поділлі при виконанні продподатку вдалася до застосування військової сили, і це у тому випадку, коли у травні 1921 року у листі до Х.Раковського заступник голови Подільського губревкому Ракітов звертав увагу останнього, що селянством Поділля продрозкладка давно виконана більш ніж на 100%.

При цьому, відмічав він, військовими частинами взято багато хліба без будь-яких документів.¹

Незабаром після цього розпочався новий етап стягнення продрозкладки, початок якому поклала телеграма, що надійшла до Вінницького губкому 15 липня 1921 року: "Вінниця, з Харкова. ЦК КП(б)У отримав такого змісту телеграму: "Харків. ЦК КП(б)У, Лебідю. Копія – РНК, Чубарю. Пропонуємо: 1. Посилити продапарат України військовою силою. 2. В зв'язку з важким продовольчим станом Центру, зобов'язати Укрнаркомпрод

